

depends on the ability of tourism manager to show tolerance in the communication process. Tolerance is the core of communication, as the ability to empathize and understand the emotional state, contributes to the balance of interpersonal relationship. The capacity for empathy is an important quality of professional tourism, as the level of qualification depends on the emotional perception of the interlocutors' abilities, to control their behavior and emotions, and also a choose methods of solving conflicts.

Therefore, education and preparation of future tourism managers should be directed at the development of such qualities as tolerance, empathy, communication culture, which promotes the effective communication with representatives of any culture.

Key words: *communicative competence, professional education, preparation, tourist activity, sphere of service, foreign language.*

УДК 372.461(07)

DOI: 10.32626/2309-9763.2018–25.–2.252-256

Наталія Третяк
Nataliia Tretiak

РОБОТА НАД ВІДМІНКАМИ ІМЕННИКІВ У ПРАКТИЦІ ПОЧАТКОВОГО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

WORK ON THE CASES OF THE NOUN IN THE PRACTICE OF PRIMARY TEACHING OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

У статті розглянуто вивчення знань із граматики, засвоєння граматичних норм української мови, формування відповідних практичних умінь на початковому етапі шкільної мовної освіти, що дає змогу досягти її найважливішої мети – сформувати в молодших школярів уміння правильно оформлювати власні висловлювання і підвищити рівень їхньої загальної культури усного й писемного мовлення.

Ключові слова: *граматика, відмінки української мови, мета, словосполучення, речення, текст, мова, мовлення, культура мовлення, іменник.*

У період реформування початкової школи й оновлення її змісту освіти відповідно до Закону України “Про загальну середню освіту” відбувається переорієнтація процесу навчання української мови на розвиток мовної особистості молодшого школяра, формування його комунікативної компетентності.

З огляду на значущість цього завдання у Державному стандарті початкової освіти і навчальній програмі з української мови для 1-4 класів визначено комунікативну, лінгвістичну (мовну), лінгвоукраїнознавчу змістові лінії, за якими має здійснюватися оволодіння українською мовою, опанування усного й писемного спілкування.

Як зазначається у Програмі середньої загальноосвітньої школи (1-4 класи) з української мови, основні завдання початкового навчання мови та її основних розділів – формування в молодших школярів уміння осмислено говорити, читати й писати, збагачувати мовлення, дати початкові відомості з мови, розвивати увагу й інтерес до мовлення (свого й чужого) [3, с. 9].

Основна мета курсу української мови полягає у формуванні ключової комунікативної компетентності молодшого школяра, яка виявляється у здатності успішно користуватися мовою (всіма видами мовленнєвої діяльності) в процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішення життєво важливих завдань.

Одним із важливих напрямів у реалізації цих завдань має стати робота над формуванням і вдосконаленням граматичного ладу усного і писемного мовлення учнів початкових класів. Саме така діяльність сприятиме підготовці молодших школярів до вивчення граматичного

матеріалу української мови в середній і старшій ланках школи з урахуванням нових цілей і завдань мовно-граматичної і мовленнєвої освіти учнів молодшого шкільного віку.

Основу курсу вивчення граматики в 1-4 класах мають складати початкові теоретичні відомості про граматичну підсистему української мови, особливості її системної організації і функціонування мовних елементів. Визначене коло питань щодо засвоєння граматичного ладу української мови в початкових класах продиктоване сучасним станом вивчення граматичного матеріалу на початковому етапі навчання української мови.

Під час вивчення цього матеріалу необхідно враховувати те, що процес удосконалення структури, змісту і методики навчання української мови в школі орієнтується на нові досягнення мовознавчої науки, зокрема функціональної граматики, лінгвістики тексту, на основні теоретичні положення якої спирається розвиток зв'язного мовлення учнів, і психолінгвістики, що вивчає закономірності продукування і сприйняття висловлювань.

В основі сучасної методики навчання молодших школярів української мови, зокрема одного з основних її розділів – граматики, розвитку комунікативних і мовно-граматичних умінь лежать теорія мовленнєвої діяльності і теорія поетапного формування розумових дій. Їх основні положення активно застосовуються методистами в навчанні учнів початкових класів будувати і правильно оформлювати словосполучення, речення і тексти.

Опрацювання граматичного матеріалу української мови на початковому етапі навчання здійснюється за програмою, що враховує провідний лінгводидактичний принцип, який передбачає вивчення мовних явищ у взаємозв'язку і на цій основі забезпечує розвиток мислення і мовлення молодших школярів.

Методика початкового вивчення курсу української мови спрямована на забезпечення тісного взаємозв'язку між двома компонентами – мовною освітою учнів початкових класів та їхнім мовленнєвим розвитком. Суть такого методичного підходу полягає в тому, що кожен розділ програми з української мови в початковій школі вивчається з орієнтацією на розвиток зв'язного мовлення молодших школярів. Процес вироблення необхідних мовних і мовленнєвих знань і вмінь учнів початкових класів здійснюється на основі речень, текстів, які є зовнішньою і внутрішньою формами виявлення всіх міжрівневих взаємозв'язків [2, с. 58].

З метою ознайомлення молодших школярів із граматичною підсистемою української мови програмою передбачено вивчення основних розділів граматики – морфології та синтаксису. Учні початкових класів ознайомлюються з особливостями усного й писемного мовлення та їх граматичним оформленням, одержують початкові уявлення про одиниці граматичного рівня – слово, словосполучення, речення, зв'язне висловлювання (текст). Під час засвоєння тем з граматики молодші школярі опрацьовують граматичні категорії (наприклад, тема “Іменник”, граматичні категорії числа, роду, відмінка). На основі зазначених теоретичних знань в учнів формуються практичні вміння правильно будувати власні висловлювання, грамотно їх оформлювати, не порушуючи законів сполучуваності слів.

Визначені важливі положення, що характеризують сучасний стан навчання української мови в початкових класах, зокрема одного з найскладніших розділів української мови – граматики, значною мірою окреслюють і вимоги до мовно-граматичної і мовленнєвої підготовки учнів початкових класів, визначають зміст граматичного матеріалу на даному етапі вивчення.

Мовна і мовленнєва підготовка молодших школярів здійснюється на уроках вивчення української мови, які проводяться відповідно до Програми середньої загальноосвітньої школи (1-4 класи) з української мови. У Програмі чітко визначено мету, завдання, особливості вивчення початкового курсу української мови, розкрито зміст кожного розділу та його роль у структурі освіти учнів молодшого шкільного віку. Відповідно до програми курс української мови в початкових класах має дати молодшим школярам певний обсяг знань і вмінь з граматики, які б сприяли розвитку в них комунікативних умінь, удосконаленню граматичного ладу усного й писемного мовлення школярів [5, с. 6]. Програма спрямована на реалізацію мети та

завдань освітньої галузі, визначених у Державному стандарті початкової загальної освіти, ідеї концепції “Нова українська школа”.

Таким чином, основу початкового вивчення граматичного матеріалу української мови мають складати ті знання і вміння, які необхідні молодшим школярам для успішного навчання мови і мовлення. Особлива увага звертається на те, що засвоєння граматичного матеріалу в початкових класах повинно сприяти розвитку мовленнєвих умінь і навичок учнів, а також підвищенню культури їхнього мовлення як важливого компонента мовної освіти.

Молодші школярі ознайомлюються з написанням закінчень іменників жіночого роду на -а(-я) в родовому відмінку однини; розглядають правопис закінчень іменників жіночого і чоловічого роду в орудному відмінку однини; навчаються писати паралельні закінчення іменників чоловічого роду в давальному і місцевому відмінках однини; вивчають правопис іменників жіночого роду з основою на приголосний в орудному відмінку однини; тренуються в написанні відмінкових закінчень іменників у множині. Учні початкових класів одержують знання і про зміни приголосних перед закінченням -і в іменниках жіночого та чоловічого роду, і про випадки чергування звуків [o], [e] з [i] в окремих іменниках жіночого і чоловічого роду.

Згідно з програмою з української мови молодші школярі навчаються розрізняти відмінки іменників у сполученнях слів за питаннями від стрижневого слова, за роллю в реченні (називний і знахідний відмінки), за значенням та наявністю чи відсутністю прийменників (давальний і місцевий відмінки), за допомогою підстановки іменників іншого роду.

Рівень мовно-мовленнєвої підготовки учнів 4 класів початкової школи визначають сформованістю необхідних мовно-граматичних і мовленнєвих умінь і навичок. Уміння розглядають як здатність людини цілеспрямовано і творчо використовувати свої знання під час діяльності. Відповідно вміння характеризують як спосіб виконання дій, який засвоюється суб'єктом і який забезпечується сукупністю набутих знань і навичок.

Під граматичними вміннями і навичками в лінгводидактиці розуміють здатність мотивовано застосовувати знання про граматичні закономірності оформлення мовлення в різних умовах його функціонування. Пасов Ю.І. визначає граматичну навичку як “синтезовану дію, що здійснюється за параметрами навички і забезпечує адекватне морфолого-синтаксичне оформлення мовленнєвої одиниці будь-якого рівня в мовленні” [4, с. 27].

Грамматичні вміння і навички є частиною загальномовних і, таким чином, є невід'ємними компонентами мовної і мовленнєвої підготовки молодших школярів. Вони охоплюють діяльність учнів, пов'язану з розпізнаванням, визначенням, розрізненням, аналізом граматичних явищ, а також з використанням вивченого граматичного матеріалу в процесі побудови власних усних і письмових висловлювань і їх оформлення відповідно до законів граматики. Відомо, що останнє значною мірою залежить від рівня володіння учнями відповідними граматичними поняттями і ступеня розвинутості мовного чуття.

За положеннями лінгводидактики для формування й удосконалення мовно-мовленнєвих умінь учнів початкової школи з теми “Відмінювання іменників” необхідно, щоб діти навчилися: визначати відмінки іменників і обґрунтовувати правильність відповіді з опорою на всі характерні відмінкові ознаки (питання, значення, форми (закінчення), функції (синтаксичну роль у реченнях), наявність чи відсутність прийменників); розрізняти омонімічні форми відмінків іменників; ставити іменники в початкову форму (називний відмінок однини); утворювати відмінкові і прийменниково-відмінкові форми іменників; конструювати з набору слів словосполучення, речення з відмінковими формами іменників; добирати синонімічні конструкції з іменниками у формах різних відмінків; уживати іменники в різних відмінкових формах в усному та писемному мовленні, правильно оформлюючи власні висловлювання.

Відомо, що вміння і навички виробляються на основі засвоєних знань шляхом виконання учнями системи відповідних вправ. Розглянемо граматичні вправи, вміщені в підручнику з української мови для учнів 4 класів початкової школи у зв'язку з вивченням відмінювання іменників.

Для формування граматичних умінь і навичок молодших школярів у підручнику з української мови подано значну кількість різноманітних вправ на засвоєння відмінків іменників і їх правопису. Вони включають завдання аналітичного та конструктивного характеру.

Майже всі пропоновані вправи і завдання спрямовані на закріплення здобутих знань із цієї теми і формування відповідних граматичних умінь і навичок. Ці вправи містять завдання на визначення відмінків іменників і розрізнення омонімічних відмінкових форм іменників; на утворення початкової форми іменників (називний відмінок однини) і форм інших відмінків; вправи на відмінювання іменників і на відпрацювання правопису відмінкових форм іменників; завдання на складання речень з відповідними формами відмінків іменників. Звичайно, виконання таких завдань на уроках вивчення граматичного матеріалу сприятиме закріпленню поданих у підручнику з української мови теоретичних відомостей про відмінки іменників.

Пропонуючи завдання і вправи щодо засвоєння відмінкових форм іменника на функціональній основі в початковому курсі української мови, слід орієнтуватися на теоретичні положення, що передбачають розгляд відмінкової категорії іменника в єдності її значень, форм та функцій і призначену для реалізації комунікативної функції мови. Тому під час вивчення відмінків іменників у 4 класі доцільно звертати увагу учнів на такі питання: найважливіші значення відмінків іменників, відмінкові і прийменниково-відмінкові форми, функції іменників різних відмінкових форм у реченнях і текстах.

Грамотико-орфографічні вправи та завдання

1. Прочитайте вірш. Доповніть його словами з довідки. У якому відмінку ви вживали ці слова? Запишіть вірш. Підкресліть іменники в називному відмінку. Визначте їх закінчення і поясніть правопис.

Кожна ... в калини,

Як червона ... .

Багрянють грона в листі,

Мов ... племенисті.

Засоромилась калина,

Слова для довідки: самоцвіти, дівчина, ягідка, жаринки, росинки, намистина, сльозинки.

Червоніє, як ... .

З листя падають ... ,

Ніби сонячні ... .

Роси падають на квіти

І блищать, як ... .

2. Продовжуйте вірш словами з дужок. Доведіть, що вставлені іменники вживаються в родовому відмінку. Які закінчення вони мають? Поясніть правопис закінчень іменників у родовому відмінку.

Як риба без ... (вода),

Як обід без ... (хліб),

Як дитина без ... (мати),

Як літо без ... (сонце),

Як зима без ... (сніг),

Як дерево без ... (плід),

Як соловей без ... (пісня),

Як людина без ... (батьківщина)...

3. Прочитайте вірш. Запишіть його, дописуючи закінчення іменників. У якому відмінку вживаються ці іменники? Доведіть правильність думки. Поясніть правопис закінчень іменників у орудному відмінку.

Хочеш бути силач ... –

Подружи зі спорт ... :

З ковзан ... і м'яч ... ,

Стадіон ... , корт ... .

4. Прочитайте вірш. Випишіть словосполучення з іменниками в орудному відмінку. Позначте в них закінчення. Поясніть правопис закінчень іменників у орудному відмінку.

Весняний шум

Шумить в гаю далекому

Весна з дубами й кленами.

Жартує граб з ялиною

Та білою калиною.

А ген, біля осичини,

Берізка закосичена.

Дзвенить зеленим листячком

Як дівчина намистечком. (Г. Коваль)

5. Згадайте українську народну казку про ріпку. Назвіть героїв цієї казки. А як вони звали один одного? Запишіть речення з цими звертаннями. В якому відмінку вживаються слова-звернення? Поясніть правопис закінчень іменників у кличному відмінку.

Пам'ятка. Герої казки: дід Андрушка, баба Марушка, дочечка Мінка, собачка Хвінка, киця Варварка, мишка Сіроманка.

Отже, розвиток у сучасному мовознавстві функціональної граматики поставив завдання наблизити досягнення теоретичної думки до практики початкового навчання української мови, зокрема, одного з її розділів – граматики. Сучасний підхід до вивчення граматичних явищ, у тому числі й категорії відмінка іменника, має бути функціональним і спиратися на комунікативні і системні властивості мови та мовлення.

Список використаних джерел

1. Захарійчук М.Д. Українська мова : підруч. для 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. / М.Д. Захарійчук, А.І. Мовчун. – Київ : Грамота, 2016. – 192 с.
2. Каліш В.А. Функціонально-комунікативний підхід до слова у мовній освіті вчителів початкових класів: Дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / В.А. Каліш. – К., 1995. – 256 с.
3. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1–4 класи. Українська мова / М.С. Вашуленко, К.І. Пономарьова, О.Ю. Прищепя, В.О. Мартиненко, С.О. Караман, Н.І. Лунько. – Київ : Видавничий дім “Освіта”, 2013. – 392 с.
4. Пассов Е.И. Основы методики обучения иностранного языка / Е.А. Пассов. – М.: Наука, 1977. – С. 24–155.
5. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1–4 класи. – Київ : Початкова школа. – 2016. – 66 с.

The article deals with the problem of teaching grammar and grammatical norms of the Ukrainian language, the formation of appropriate practical skills at the primary stage of school language education, which makes it possible to achieve its most important goal – to form junior pupils' ability to speak correctly and raise general culture of their oral and written speech.

The article describes the main purpose of the course of the Ukrainian language, which aims at forming junior pupils' key communicative competence, which is manifested in their ability to use the language successfully in the process of communication (in all kinds of speech activity), cognition of the world, and solving of vital tasks. The paper also studies the important directions in the realization of these tasks one of which is the work on the formation and improvement of junior pupils' grammatical system of oral and written speech. Such activity helps to prepare them for learning grammar material of the Ukrainian language in secondary and senior school, taking into account new goals and tasks of language-grammar and speech education in primary school. The syllabus aimed at the realization of the goals and objectives of the educational field, defined in the State standard of primary education, and the ideas of the “New Ukrainian School” have been analysed.

The article describes the peculiarities of the process of formation and improvement of primary school pupils' language and speech skills on the topic “Cases of Nouns”; analyses grammatical exercises aimed at learning cases of nouns in the textbook on Ukrainian language for the fourth form. It is stated that to form junior pupils' grammatical skills different exercises for acquiring cases of nouns and their spelling are given in the textbook. They include tasks of analytical and constructive nature.

Key words: *grammar, cases of Ukrainian language, purpose, word-combination, sentence, text, language, speech, speech culture, noun.*